

наглашава њен комуникативни али не и значењски једноставан пјеснички језик, обраћање такозваном обичном човјеку те интензивну моћ чуђења. Бројни аспекти освијетљени су и у вези са Петровићевим *Градилиштем*: обликотворна разноликост и стилско-изражајна неуједначеност које „донекле значењски хомогенизује круг Петровићевих повлашћених тема, као што су човек, рођење, детињство, љубав и смрт, чију лирску артикулацију песник повремено прожима аутопоетичким и метапоетским нагласцима”, неоавангардни импулс који се јавља као „естетски нанос, семантичка нијанса или стилска драж, али не и као дубље уметничко опредељење”, неодгонетљивост поријекла гласа који изговара стихове, фолклорно-симболички темељи и веза са *Зигањем Скадра*, веза са Растком Петровићем, метапоетско-лудистички епилог... У Петровићевом предосећању будућности Каровић ће видјети *црну љрују* трагичке осјећајности, а у *Прилоу за евройску исијорију (из дневника)* и *Добровољном љрилоу за националну исијорију* Петровићеве прилоге за историјски портрет античовјека, али и детронизацију националних митова. *Предосећање будућности* послужиће као повод да се проговори о раслојавању пјесничког бића, неоромантичарским лутањима лирског субјекта, као и о *есхајолоџији* Бранислава Петровића која га, уз бројна друга својства, поетички зближава са Симовићем и Бећковићем.

Монографија *Свејлосиј, изненада* завршава се свеобухватним компаративним погледом на стваралаштво Симовића, Бећковића и Петровића и закључцима заснованим на претходном детаљном ишчитавању њихових опуса. Дјелом тројице пјесника упућен је позив на нова читања српске поезије друге половине двадесетог вијека. У случају Немање Каровића, није остао без драгоцјеног одзива.

Мр Бојан РАЈЕВИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Докторске студије
bojanrjv@gmail.com

ПУТЕВИМА ВЕЛИКОГ ЖЕНСКОГ

Славица Гароња, *Од Црвенокосе бојиње до слејих љевачица*, Прометеј, Нови Сад 2023

Након запаженог научноистраживачког и приређивачког рада у сфери фолклористике и женске књижевности, професорка и књижевница Славица Гароња још једном полази „трагом матријархата на Балкану и ’женског начела’ у српској народној песни”. Посреди је поднаслов њене

најновије научне монографије под називом *Од црвенокосе бојиње до слейих ђевачица* (Награда „Ђорђе Јовановић” за 2024), која је настала као резултат њених вишедеценијских интердисциплинарних истраживања. Понирањем кроз слојеве митологије, археологије, усмене и писане књижевности, монографија осветљава виталност женског начела као креативне и регенеративне снаге у култури Балкана, али и шире, откривајући његове преображаје од праисторијских култова до савремене уметности.

Подстакнута да се бави овом темом од првих сусрета са теоријом матријархата Јохана Јакоба Бахофена, у „Поводу овој књизи” Славица Гароња пружа читаоцу дубљи увид у своја истраживачка настојања и теоријско-методолошки оквир књиге *Од црвенокосе бојиње до слейих ђевачица*. Сама монографија пак сведочи да је посреди и лична посвета трајним вредностима матријархата и научна расправа о опстанку женског принципа кроз векове. Кроз три чврсто структурисана поглавља, и теоријски пажљиво утемељена истраживања, издвајају се различите димензије женског принципа како у материјалној, тако и у духовној сфери, приказујући женско начело као цивилизацијски модел који трансцендира временске и просторне границе.

Продор у религијске и друштвене системе праисторијских заједница остварује се у првом поглављу, под називом „Пролог о Великој Мајци”. Поткрепљујући своје увиде Бахофеновом теоријом, ауторка појашњава како матријархални поредак, оличен у Великој Мајци, бива насилно замењен патријархалним системима, што оставља дубоке последице на културни и религијски развој човечанства. Додатно расветљавање археолошке али и психолошке димензије Велике Мајке постиже се кроз теоријски осврт на радове Ериха Нојмана и Харалда Хармана. Ослањање на Ериха Нојмана нарочиту сврсисходност показује у широком предочавању практичне и симболичке снаге женског стваралачког бића – од грнчарства и ткања до сакралних и културних пракси. Нојманова идеја о „светворачком принципу” Великог Женског образлаже се кроз фигуративне облике – посуду, огњиште и дом, који добијају сакрални статус, али представљају и материјалне доказе да женски принцип испред свега јесте рођајни, плоносни, изумитељски.

Да је Велика Мајка кључна фигура старих религија на Балкану, али и на ширим медитеранским, малоазијским и северноафричким просторима, потврду пружају археолошка открића неолитских фигурина, попут црвенокосе богиње из наслова монографије Славице Гароње, пронађених на локалитетима у Оцацима, Винчи, Белици, Медведњаку итд. Осим естетске вредности коју препознајемо на илустрацијама којима је књига обогаћена, ова неолитска фигурална пластика представља и симболичку манифестацију женског божанског бића и културну кодификацију женског принципа који прожима религију, уметност и свакодневни

живот неолитских заједница. Важно је истаћи да ликовни и фотографски прилози који испуњавају читаву књигу Славице Гароње значајно доприносе интерпретативној дубини и убедљивости аргумената. Визуелним приказима потврђује се постојање и континуитет култова Велике Мајке и женског принципа на широком простору од Подунавља и Медитерана до Мале Азије и Северне Африке, али се читаоцу омогућава и урањање и снажније доживљавање културног контекста о коме ауторка пише.

Трагове матријархалног начела ауторка увиђа и у каснијим ритуалним праксама попут свадбених обреда, где се најјасније уочава трансформација жене од владајућег субјекта до објекта патријархалне контроле. Обредно-обичајни комплекс свадбе, која је била и слављење плодности и заједништва, у патријархалном друштву постаје и симбол потчињавања, чиме се означава прелазак у свет који негира првобитну женску аутономију.

Средишњи и најдоминантнији део монографије, под називом „Медитеранско-балканска гинеократија и српска народна песма”, доноси сазнање о српској народној песми као ризници древних религијских веровања и трагова гинеократског друштвеног уређења, који су се амалгамисали са новијим културним утицајима, рефлектујући управо тај моменат прелома између различитих религијских система.

Претходно успостављени теоријски оквир проширује се и допуњује концептом „женског начела”, који представља пионирски допринос Лазе Костића родној анализи српске епике и теоријском промишљању њене естетике. Славица Гароња најпре указује на „женско начело” у лирским песмама и баладама, истичући како усмена поезија, као одјек колективне свести, сведочи о ранијим цивилизацијским слојевима, односно о периодима женске доминације у друштвеним структурама – о феномену гинеократије. Анализиране фигуре жена делују као магијске посреднице, заштитнице и саветнице, репрезентанти сакралне моћи и чуварке земаљског и космичког поретка у лирским песмама, све до носитељки културног и духовног континуитета и покретача судбина јунака у епским песмама. Особита пажња посвећује се женским ликовима народне епске поезије које илуструју сложеност архетипских улога жена у колективној имажинацији, од фигура владарки, попут царице Роксанде и кнегиње Милице – оличења мудрости и дипломатске моћи, до деспотице Јерине, обликоване мизогиним тенденцијама епске традиције. У контексту патријархално-феудалних односа указује се и на ликове племените љубе и неверне љубе као доминантних представа амбивалентне женске природе. Пажњу привлачи и појава трансвестије – лика делије-девојке, која својим деловањем изражава дубоке слојеве матријархалног наслеђа, парадоксално саображене мушком (епском) моделу понашања, што упућује на древни модел жена-ратница амазонки, о којима ауторка такође пише.

Са епских јунакиња Гароња усмерава пажњу на казивачице епске поезије – слепе певачице попут Слепе Степаније, Слепе Живане и Слепице из Гргуреваца, истичући њихов индивидуални стил и женски поглед на историјске догађаје као незаменљиво место у сагледавању целине српског женског стваралаштва. Упркос патријархалној маргинализацији њиховог ауторства у Вуковом времену, показује се да је допринос слепих певачица био кључан за богаћење репертоара Вукових збирки, укључујући и неке од најпознатијих епских песама, попут „Марко Краљевић укида свадбарину”, „Пропаст царства српскога”, „Косовка девојка”, „Смрт војводе Пријезде” и многих других.

Последње поглавље књиге, „Матријархални прежици у савременој култури и књижевности”, доноси значајне увиде у опстојавање женског начела, које, упркос историјским потискивањима, остаје константа уметничке имажинације. Ишчитавањем монументалног путописа Ребеке Вест *Црно јајње и сиви соко* Славица Гароња предочава значај женске перспективизације сложених односа Запада и Балкана, као и истраживања балканског мита, историје и културе, ослањањем на јединствену женску сензибилност која обједињује антрополошке погледе и лично искуство Ребеке Вест.

У истом поглављу наћи ће се и осврт на заборављене српске списатељице између два светска рата, попут Љубице Радоичић, Љубице Попадић и Марице Вујковић, чији је књижевни рад неправедно маргинализован. Славица Гароња посвећено образлаже њихову репрезентативну улога у приказивању грађанског живота, идентитета и друштвених промена тог доба, у чему предњачи Љубица Радоичић са својим романом *Једносјајне куће*, који фокусира „женску егзистенцију и женски поглед на свет” – евоцирајући и онај дубљи архетипски женски принцип побуњене, слободне жене, сада у грађанској класи. Искорак из књижевне стварности чини поглавље о личности и подвигу Дијане Будисављевић, чији је рад на спасавању деце током Другог светског рата оличење универзалног материнског принципа, супротстављеног деструктивној ратничкој и идеолошкој природи. Женски принцип препознаје се и као поетички ослонац поеме Милосава Тешића *Калойера Пера*, у којој се кроз историјске, митолошке и фолклорне слојеве афирмишу значајне женске фигуре српске прошлости.

Књига пружа и нове увиде у матријархални принцип кроз генезу постколонијалног дискурса и повратак архетипског женског у делима Жан-Марија Гистава ле Клезиоа и Сретена Божића Вонгара, пратећи студију Јелене Арсенијевић Митрић *Terra amata vs. Terra nullius: дискурс о (пос)колонијализму у делима Б. Вонгара и Ж. М. Г. ле Клезиоа*, и, најзад, пратећи савремена истраживања словенског матријархата кроз „Orus magnus Евелина Гаспаринија”, који се као комплементарно штиво преводи и објављује на српском језику у готово исто време када настаје и студија Славице Гароње.

Читањем књиге *Од црвенокосе бојиње до слејих њевачица* стиче се утисак да је посреди више од научне грађе – она је својеврсни интелектуални палимпсест који позива на повратак хуманијим порецима, препознајући присуство женског принципа као неодвојивог дела цивилизације. Изузетном ерудицијом и интердисциплинарним приступом Славица Гароња успева да споји археологију, митологију и књижевност у кохерентну целину, чинећи свој рад научно релевантним али и културолошки трансформативним.

Др Александра Д. МАТИЋ
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српску књижевност
aleksandra.matic@filum.kg.ac.rs

РАСКОШ ИЗА УМОРНИХ ПЕЈЗАЖА

Бојан Савић Остојић, *Време воде*, Контраст, Београд 2023

Толико је пута речено да се не може два пута загазити у исту реку, да је сасвим могуће да је то и заиста тако. Али не ради се о томе да много пута поновљена лаж постаје истина, већ да би Хераклит сасвим извесно био изненађен, а врло вероватно и поносан, да је могао да зна да је један од најцитиранијих духова у повести. Ово чувено размишљање је, као уосталом готово свака чувена реченица, подложна таквим интерпретативним захватима да се од њих може начинити читава монографија. Што сад не ваља чинити, и то не само због ограничености броја страница већ и због потребе овог текста, чија је почетна идеја била следећа – књиге могу да буду добре на различите начине, али једно им је заједничко: кад год им се вратиш, пруже нешто ново.

Другим речима, текст је фиксиран, али доживљај се мења. Односно, остаје већ на почетку утисак да је у питању нешто вредно и лепо, можда и велико, али је исто тако јасно да много тога и измиче, да је потребно време да се суд искристалише. Да није тако, него да је посреди нешто што се може сасвим обухватити, што је јасно, доступно и недвосмислено, ваљало би ставити прст на чело и добро размислити. Филолошки прст, зна се.

Овде, срећом, простор за такву бригу не постоји. Свој четврти роман, *Време воде* (2023), Бојан Савић Остојић (р. 1983) пише као искорак како у односу на свој опус, тако и на шире оквире. Пишчева амбиција засигурно није усмерена ка томе да мења домете (савремене) српске књижевности, нити се тиме, уосталом, бави, али у историји књижевности